

Sovyet-Çin Uyuşmazlığını Anlamak: 20. Kongre'den 1963 Parti Mektuplarına

Umut Bekcan *

Özet

Çin'de 1949'da sosyalist devrim gerçekleşti. Bu, Soğuk Savaş'ın başladığı dönemde sosyalist kampın büyük bir güç kazandığı anlamına geliyordu. Sovyetler Birliği, Çin'de sosyalizmin inşasına büyük destek verdi. Fakat yakın ilişkiler uzun sürmedi ve 1950'lerin ikinci yarısından itibaren tedricen bozulmaya başladı. Uyuşmazlık 1961'de Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 22. Kongresi'nde kesinleşti. İki komünist partinin 1963'te birbirlerine gönderdikleri mektuplarla uyuşmazlık geri dönülmez bir noktaya geldi. Bu bağlamda, bu çalışmada Sovyet-Çin uyuşmazlığının nasıl ortaya çıktığı ve nedenleri üzerinde duruldu. Çin'nin sınıf mücadelesi ve uluslararası politikadaki durumu Sovyetler Birliği'nden farklı okuması ve farklı bir sosyalist kalkınma modelini tercih etmesi Sovyet-Çin uyuşmazlığının çıkış noktasını oluşturdu.

Anahtar Kelimeler

Sovyetler Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti, Dış politika, Mao, Hruşçov

* Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.
ubekcan@pau.edu.tr
(orcid.org/0000-0002-6016-5021)
Makale geliş tarihi : 27.12.2017
Makale kabul tarihi : 21.09.2018

Understanding the Sino-Soviet Dispute: From the 20th Congress to the Party Letters in 1963

Abstract

The socialist revolution in China gave significant power to the socialist camp in the beginning of the Cold War. The Soviet Union gave great support to the construction of socialism in China. But these close relations did not last too long and began to gradually deteriorate starting by the mid-1950s. The Sino-Soviet dispute was officially cemented in the 22nd Congress of the Communist Party of the Soviet Union. This dispute came to an irreversible point with the letters both sides' communist parties sent to each other in 1963. In this context, the present study focuses on the emergence and the causes of the Sino-Soviet dispute. It is argued that the different interpretation of class struggle by China and its situation in international politics, alongside its choice to follow a different model of socialist development from the Soviet Union, constituted the starting point of the Sino-Soviet dispute.

Keywords

Soviet Union, People's Republic of China, Foreign policy, Mao, Khrushchev

Giriş

1 Ekim 1949'da Çin Komünist Partisi (ÇKP) önderliğinde Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC/Çin) kuruldu. Böylece II. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalist rejimi benimseyen ülkeler arasında bir yenisi daha eklenmiş oldu. Devrim sonrası ÇHC, Sovyetler Birliği (SSCB/Sovyetler) ile yakın ilişkiler kurdu. Taraflar, 14 Şubat 1950'de Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardım Antlaşması imzaladılar. SSCB sosyalizmin inşası konusunda 1917'den beri elde ettiği tecrübeleri (ekonomik, siyasi, askeri, kültürel) ÇHC'ye aktarmaktan imtina etmedi, her konuda bu yeni sosyalist güneydoğu komşusuna model teşkil etti.

Mao Zedung liderliğinde kurulan yeni devlet, batılı ülkeler tarafından tanınmadı ve Birleşmiş Milletler (BM) sistemine dahil edilmedi. Devrim sonrası Tayvan adasına kaçan milliyetçi Kuomintang Hükümeti uluslararası alanda, Çin Cumhuriyeti/Tayvan adıyla BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi'nde

varlığını devam ettirdi. ÇHC, SSCB desteğiyle sadece ülkenin sosyalist kalkınmasına yönelik büyük sanayi hamleleri gerçekleştirmedi ayrıca Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve BM'nin oluşturduğu koalisyon gücüne meydan okuyup Kore Savaşı'na girdi. Ne var ki bu yakın ilişkiler, SSCB'de Stalin'in ölümünden sonraki dönemde iç ve dış politikayı resmi olarak belirleyen Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) 20. Kongresi'nin ardından yara almaya başladı.

Uluslararası İlişkiler disiplininin Siyasi Tarih alanında Türkçe literatüre¹ naçizane bir katkı yapmayı amaçlayan bu çalışmada, 1956'daki 20. Kongre'den 1963 yılına kadar olan dönemde uyuşmazlığın ortaya çıkışı, gelişimi ve sebepleri incelendi. Çalışmanın zaman sınırınının 1963 yılı olmasının bir sebebi, bu yıl içerisinde iki komünist partinin çatışan fikirlerini karşılıklı mektuplarla net bir şekilde ortaya koymalarıdır. Diğer bir sebebi ise aynı yıl içerisinde iki ülke sınırının yeni bir ihtilaf konusu oluşturacağına dair ilk işaretin görülmesidir. Böylelikle, iki ülke arasındaki uyuşmazlık geri dönülmez bir noktaya geldi ve başka/yeni ihtilaf konularının ortaya çıkmasını kolaylaştırdı.

Bu bağlamda bu çalışmanın temel varsayımı şudur: Sovyet-Çin uyuşmazlığı, ÇHC'nin sınıf mücadelesi ve uluslararası politikadaki durumu SSCB'den farklı okumasından (20. Kongre'ye yönelik eleştirilerle başlayan süreç) ve SSCB'den farklı bir sosyalist kalkınma modelini tercih etmesinden kaynaklandı. Sorun, ÇHC'nin Sovyetler Birliği'nin iç ve dış politikasına yönelik eleştirilerini ve farklı düşüncelerini yüksek sesle dile getirmesiyle başladı. ÇHC, SSCB ile arasındaki sosyo-ekonomik farklılıkları ön plana çıkarmayı, bu çerçevede sosyalist ideolojiyi ve inşayı farklı uygulamayı tercih etti.

Stalin Sonrası Sovyet Dış Politikasında Değişim

Mart 1953'te Stalin'in ölümünün ardından SSCB dış politikasında bir değişim rüzgarı esmeye başladı. 30 Mayıs 1953'te SSCB, 1945 ve 1946'da öne sürdüğü Türkiye toprakları ile ilgili iddialarından ve Boğazlar'ın ortak savunulmasıyla ilgili isteklerinden vazgeçtiğini açıkladı. Uluslararası gerginliğin

¹ Literatürde Sovyet-Çin uyuşmazlığını konu alan akademik çalışmalar son derece azdır. Öne çıkan bazı çalışmalar Soğuk Savaş döneminde yapılmıştır. Bkz: Türkkaya Ataöv, "Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 19 (2), 1964, ss. 241-281; Oral Sander, "Khrushchev'den Sonra Sovyetler Birliği Komünist Çin İlişkileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 21 (3), 1966, ss. 253-280; Ömer Madra, "Kruşçev'ten Sonra Çin-Sovyet İlişkileri (1965-1970)", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 26 (1), 1971, ss. 273-321.

azaltılması ve uyuşmazlıkların müzakere yoluyla çözülmesi konusunda istekli davranarak Kore Savaşı'nın Temmuz 1953'te sona ermesinde etkili oldu. Çünkü yeni Sovyet liderleri SBKP Merkez Komitesi Birinci Sekreteri Nikita Hruşçov ve Başbakan Georgiy Malenkov, küçük bir savaşın bile genişleyerek yalnız kapitalist bloku değil, Sovyetler Birliği'ni de yıkabilme ihtimalini göz önünde bulunduruyordu. Batı Avrupa'ya karşı Stalin'e oranla daha yumuşak bir politika izlenmeye başladı. Mayıs 1955'te imzalanan antlaşmayla Avusturya bağımsızlığını kazandı ve ABD, İngiliz ve Fransız birlikleri gibi Sovyet birlikleri de Avusturya'dan çekildi. Yugoslavya ile 1948'den beri bozuk olan ilişkileri düzeltmek amacıyla Mayıs-Haziran 1955'te Hruşçov ve yeni Başbakan Nikolay Bulganin Belgrad'ı ziyaret ettiler. Stalin döneminde hatalı politikalar göttüklerini söyleyerek Devlet Başkanı Josip Broz Tito'dan özür dilediler. Eylül ayında SSCB ile Batı Almanya arasında diplomatik ilişki kuruldu. Sosyalist Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişkileri meşru bir temele sokmak amacıyla 1955'te, 1949'da kurulan NATO'ya rakip niteliğinde Varşova Paktı oluşturuldu.² Sovyet dış politikasındaki bu değişim/yeni hamleler (Stalin'den arınma/destalinizasyon) 14-25 Şubat 1956'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresi'nde teorik bir çerçeveye oturdu.

Hruşçov, kongrede yaptığı konuşmada, savaşların önlenebileceğini, kapitalist ülkelerle sosyalist ülkelerin barış içinde bir arada varolabileceğini söyledi. Böylece, emperyalizm döneminde savaşların kaçınılmaz olduğunu öne süren Lenin'in teorisinden uzaklaşıyordu. Sınıf mücadelesinin sadece devrimci bir yolla değil, barışçı yollarla, örneğin parlamentoda çoğunluğu sağlayarak da yapılabileceğini ise şu sözlerle dile getirdi:

“Sosyalist hareketin bizden farklı görüşlere sahip çevreler ile işbirliği mümkün ve esastır. Birçok sosyal demokrat, militarizm ve savaş tehlikesine karşı işçi sınıfının yanındadır. Biz bu sosyal demokratları selamlıyor ve çalışan sınıfın çıkarları ve barışı yerleştirme asil amacı uğruna mücadelede çabalarımızı birleştirmek için gerekli her şeyi yapmak istiyoruz. Dünya arenasında köklü değişikliklerle bağlantılı olarak, ülkelerin ve halkların sosyalizme geçişinde yeni perspektifler açılmaktadır.”³

Lenin'in daha Ekim Devrimi öncesinde, 1916'da söylediği şu söze de atıfta bulunarak tezini güçlendirme çabasıydı:

² Oral Sander, XX, XXI, XXII. Kongreler ve Sovyet Dış Politikası, Ankara, SBF Dış Münasebetler Enstitüsü, 2, s. 4-6.

³ XX Syezd Kommunističeskoj Partii Sovetskogo Soyuza, Stenografičeskiy Otčet, Tom 1, Moskva, Gosudarstvennoye İzdatelstvo Političeskoj Literaturı, 1956, s. 23, 38.

“Bütün milletler sosyalizme varacaklardır. Bu kaçınılmaz bir gerçektir. Fakat hepsi aynı yoldan gitmeyecektir. Her biri demokrasinin ve proleter diktatörlüğün şu ya da bu şekline kendi yöntemlerince katkıda bulunacaklardır.”⁴

Kongrenin son günü ise, kapalı oturumda Stalin’in kişiliğine yönelik saldırıya girişen Hruşçov, bir kişiyi doğüstü niteliklere sahip Tanrı gibi yüceltmenin Marksizm-Leninizmin ruhuna uygun olmadığını, sınırsız ve muazzam bir gücün tek bir kişide toplanmasının kolektif parti liderliği ilkesine zarar verdiğini söylüyordu.⁵

Bu kongre, -her ne kadar Çin, bir yandan Sovyet sosyalizmini ve liderliğini takdir etmeye devam etse de- Sovyet-Çin ayrılığına giden süreci başlattı.

Uyuşmazlığın Belirtileri: Sovyetler’e Yönelik Eleştiriler ve Övgüler

Mao, SBKP’nin 20. Kongresi’nde Stalin’in (onun tabiriyle) yerin dibine batırılmasını büyük bir hata olarak değerlendiriyordu. Ona göre bu yaklaşım, Marksizm-Leninizme bağlı olmamaktan, meselelere tahlilci gözle bakmamaktan ve devrimci ahlakı kaybetmekten kaynaklanıyordu. ÇKP Merkez Komitesi’nin görüşü, Stalin’in hatalarının, bütününe yalnızca yüzde 30’unu, başarılarının ise yüzde 70’ini oluşturduğu ve her şeye karşın Stalin’in büyük bir Marksist olduğu yönündeydi. Mao bunları ifade ederken Stalin’in Çin’le ilgili olarak hatalı şeyler yaptığını söylemekten de geri kalmıyordu. İkinci Devrimci İç Savaş döneminin (1928-1937) sonlarında ÇKP lideri Vang Ming’in izlediği sol maceracılığı ve Japonya’ya karşı direnme savaşının başlarında gene onun düştüğü sağ oportünizmi Stalin’e bağlıyordu. Kurtuluş Savaşı (1946-1949) sırasında Stalin’in, önce iç savaş alevlendiği takdirde Çin ulusunun yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacağını öne sürerek devrime hız vermelerine engel olduğunu söylüyordu. Mao’ya göre, eğer Vang Ming’in ya da bir başka deyişle Stalin’in düşünceleri izlenseydi Çin devrimi başarıya ulaşamazdı. Devrim başarıya ulaştığında Stalin’in, bunun Tito tipi bir zafer olduğundan kuşku duyduğunu, Çin’in, ABD’ye direnme ve Kore’ye yardım savaşının, Stalin’in gözünde devrime gerçeklik ve meşruiyet kazandırdığını söyledi. Yine de Mao, doğru

⁴ Vladimir Lenin, *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 30, Moskva, İzdatelstvo Politiceskoy Literaturı, 1973, s. 123.

⁵ Nikita Kruşçev, *Kişî Kültüne Karşı*, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Pencere Yayınları, 1991, s. 10-11.

olduğu her yerde Stalin'i izlemeleri, evrensel olarak geçerli olanı incelemeleri ve bu incelemenin Çin gerçeğine bağlı olmasını sağlamaları gerektiğini düşünüyordu.⁶

20. Kongre'de Hruşçov'un, Lenin'in barış içinde bir arada varolma ilkesini revize etmesi (yeniden yorumlaması) ve iktidarın barışçı bir şekilde, örneğin parlamenter yoldan ele geçirilebileceğini söylemesi de Mao'nun tepkisini çekti. Ona göre bu, sınıf mücadelesi vermeyi öğütleyen Ekim Devrimi'nden ders çıkarmaya gerek olmadığı manasına geliyordu. Sovyetler Birliği'nin Lenin'i ve Stalin'i terk ettiğini, kendilerinin ise Marksizm-Leninizmi incelemeye, sınıf mücadelesi vermek için kitlelere güvenmeye ve Ekim Devrimi'nden öğrenmeye devam edeceklerini söylüyordu. Polonya'da ve Macaristan'da meydana gelen iç karışıklıklara atıfta bulunarak bazı Doğu Avrupa ülkelerinin temel sorununun sınıf mücadelesini başarıyla sürdürmemeleri, demokratik merkezîyetçilikle, Parti'nin kitlelerle olan bağıyla ilgilenmemeleri ve bu kadar karşı devrimcinin ortada dolaşmasına göz yummalarıydı.⁷ Yine de Çin, özellikle Macaristan'a yapılan askeri müdahaleden memnun değildi. 1 Kasım 1956'da sosyalist ülkeler arasındaki ilişkilerin (Çin tarzı) barış içinde bir arada varolma'nın beş ilkesi çerçevesinde düzenlenmesi gerektiği yönünde bir açıklama yayımladı.⁸

⁶ Mao Zedung, *Seçme Eserler*, Cilt 5, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1993, s. 328-329, 383, 561 ; Mao Zedung, *Seçme Eserler*, Cilt 6, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2000, s. 61-62.

⁷ Mao, Ekim 1957'de barışçı geçiş konusundaki eleştirisini biraz daha açarak (barışçı geçişin olabilme ihtimalini tartışarak), şöyle diyecekti: "Kruşçev (Hruşçov) ve ortaklarından barışçı geçiş meselesinde de ayrılıyoruz. Herhangi bir ülkenin proletarya partisinin iki olasılığa da yani hem barış hem savaş olasılığına hazırlıklı bulunması gerektiğini savunuyoruz. Barış durumunda Komünist Partisi, Lenin'in Şubat ve Ekim Devrimleri döneminde ortaya attığı slogan uyarınca, hakim sınıflardan barışçı geçiş talebinde bulunur. Biz de aynı şekilde Çan Kayşek'e barış yapma önerisinde bulunmuştuk. Bu, burjuvaziye, düşmana karşı kullanılan savunma sloganıdır ve savaş değil barış isteğimizi göstererek kitleleri kazanmamıza yardım eder. Bu, inisiyatifli ele geçirmeye yarayan taktik bir slogandır. Ne var ki, burjuvazi devlet iktidarını asla kendi isteğiyle devretmez ve şiddete başvurur. O zaman ikinci olasılık ortaya çıkar. Eğer savaşmak istiyorlarsa ve ilk kurşunu onlar sıkarlarsa, bize de savaşa savaşa cevap vermekten başka yapacak bir şey kalmaz. İktidarın silah gücüyle ele geçirmek stratejik bir slogandır. Eğer barışçı geçişte diretirsenez, sosyalist partilerle aranızda hiçbir fark kalmaz." Zedung, 1993, s. 369-371, 411, 540.

⁸ Barış içinde bir arada varolma'nın beş ilkesi, eşitlik, ortak çıkar, egemenliğe ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı, saldırmazlık ve içişlerine karışmama şeklinde sıralanabilir. Bu ilkeler ilk kez 29 Eylül 1949'da Çin Halk Siyasi Danışma Konferansı Ulusal Komitesi'nin birinci oturumunda benimsendi. Aralık 1953'te Başbakan Çu Enlay, Hindistan heyetini kabul ettiğinde bu ilkeleri öne sürdü. Haziran 1954'te Enlay'ın Hindistan ve Burma'yı ziyaretinde iki ülke başbakanı ile birlikte yayımladıkları ortak açıklamayla ilişkilerini söz konusu ilkeler çerçevesinde düzenleme niyetinde olduklarını belirttiler. Nisan 1955'te Bağlantısızlar'ın Bandung Konferansı'nda toplantıya katılan ülkelerin ortak çabalarıyla konferans tebliğinde yer alan bu ilkeler, ülkelerin sosyal sistemlerine ve ideolojilerine bakılmaksızın devletler arası ilişki kurma ve

Mao'nun Sovyetler Birliği'ndeki sosyalist uygulamalara yönelik de eleştirileri vardı. Köylülerden çok düşük fiyata çok fazla şey alındığını, bu tür bir sermaye biriktirme yönteminin de köylülerin üretim konusunda heveslerinin kırılmasına neden olduğunu düşünüyordu. Halkın günlük ihtiyaçlarını karşılamak ve daha çok sermaye birikimi sağlamak için hafif sanayiye ve tarıma yatırımın artırılması gerektiği görüşündeydi. Devrimin ilk yıllarında hiç tecrübeleri olmadığından kalkınmada SSCB'nin yöntemlerini mecburen kopya ettiklerini ama artık iki ülke arasındaki şartları ve ekonomik farkları kavramaya başladıklarını söylüyordu. Sovyet yardımlarına gereğinden fazla önem vermemeleri gerektiğini belirten Mao, Sovyetler'in yardım için geçmişte kimseye güvenmediğini, kendilerine ait bir şey ortaya koymak istediklerini ifade ediyor, Stalin'in uzman kadro ve teknoloji odaklı yaklaşımını, kitleleri ve üstyapıyı dışladığı gerekçesiyle tek ayaküstünde yürümek olarak nitelendiriyordu. Mao yine de SSCB'den öğrenmeye devam etmeleri gerektiğini belirtiyor ama körü körüne değil, tahlilci ve eleştirel bir gözle inceleyeceklerini, doğal olarak SSCB'nin zayıf noktalarını ve eksiklerini benimsemeyeceklerini ifade ediyordu.⁹

Eleştirilere rağmen dostane ilişkiler henüz bozulmamıştı. Şubat 1957'de Mao, iki ülke arasındaki dostluğu şu sözlerle göklere çıkarıyordu:

“Şunu sormak gerekir: O kadar önemli fabrikaların projesini bizim için kim hazırladı ve onları kim donattı? Amerika Birleşik Devletleri mi? Yoksa İngiltere mi? Hayır, hiçbiri değil. Yalnızca Sovyetler Birliği bunu yaptı, çünkü o sosyalist bir ülke ve bizim müttefikimizdir”¹⁰

İki ülkenin 7 Nisan 1956 ve 18 Ocak 1957 tarihli ortak bildirimleri, Çin'in barış içinde bir arada varolma ilkeleri çerçevesinde iki ülkenin dostluğuna ve işbirliğine atıfta bulunmaya devam etti. Taraflar, emperyalist saldırgan güçlerin sosyalist ülkelerin birliğine yönelik herhangi bir provokatif faaliyetinin net bir karşılık bulacağı kararlılığını teyit ederken, 1954–1955 yıllarında ÇHC ile Tayvan arasındaki çatışmayı hatırlatıyorlardı.¹¹ Mao, Nisan 1957'de Yüksek Sovyet Prezidyumu'nun Başkanı Kliment Vorosilov'u kabulünde ise dünyada iki dost ülkeyi ayıracak bir gücün bulunmadığını ve Çin-Sovyet dostluğunun ebediyen

geliştirme amacına sahipti “China's Initiation of the Five Principles of Peaceful Co-Existence”, <http://in.china-embassy.org/eng/ssygd/fiveprinciple/t82102.htm> (12.11.2017).

⁹ Zedung, 1993, s. 314, 320, 328, 342-343, 386, 397, 535; Zedung, 2000, s. 56, 91, 94, 97, 103.

¹⁰ Zedung, 1993, s. 457.

¹¹ *Diplomatičeskij Slovar*, Tom 3, R-Ya red. A. A. Gromko, İ. N. Zemskov, V. M. Hvastov, Moskva, İzdatelstvo Političeskoy Literaturı, 1973, s. 301-302.

bozulmayacağını ifade etti.¹² Ekim 1957’de kıtalararası balistik füzeye sahip, Sputnik’i uzaya gönderen Sovyetler Birliği, Çin’le nükleer programına destek için teknik yardım anlaşması imzaladı.¹³ Mao, atom bombasını ülkesine zorbalık taslayanlara karşı bir güvence olarak görüyordu.¹⁴ 14 Kasım’da Moskova’da Komünist ve İşçi Partileri Toplantısı’nda yaptığı konuşmada, SSCB’nin zengin tecrübeye sahip ilk ve en güçlü sosyalist ülke olduğunu ve böylece sosyalist ülkelerin doğal lideri olduğunu şöyle dile getirdi:

“Sovyetler lider olmayacak da kim olacak? Alfabetik sırayla mı lider seçilecek, Arnavutluk mu, Vietnam mı, başka bir ülke mi? Biz Çin olarak lider olamayız, tecrübe eksiklerimiz var ve ekonomik olarak da küçük durumdayız, yarım bir uydu bile gönderemeyiz”¹⁵ Toplantı sonunda yayımlanan Moskova Deklarasyonu’nda (Deklaratsiya) emperyalist güçlerin inatla silahsızlanmayı reddettiği, aksine silahlanma yarışı içerisinde olduğu, saldırgan politikalar izleyerek barışın bozulması ve yeni bir savaş tehlikesi yarattıkları vurgulandı. Bu şartlarda savaş ya da barış içinde bir arada varolma temel mesele haline gelmekteydi. SBKP’nin 20. Kongresi’nde geliştirilen Lenin’in barış içinde bir arada varolma ilkesi, sosyalist ülkelerin dış politikasının ve halklar arasında barış ve dostluğun temel direğini oluşturduğu belirtildi. Çin’in geliştirdiği barış içinde bir arada varolma’nın beş ilkesi de bildiride yer aldı. Marksist-Leninist teoride işçi sınıfının ve partinin proletarya devrimi ve kurulacak proletarya diktatörlüğündeki öncü rolüne (sosyalizme barışçı olmayan bir yolla geçişe) vurgu yapıldı. Marksizm-Leninizmin sosyalist devrim ve sosyalist insanın ortak ilkeleri çerçevesinde her ülkenin somut tarihsel koşullarına bağlı olarak yaratıcı bir uygulamaya ihtiyaç duyduğu, proletarya partisinin ulusal özelliklerini dikkate almamanın ya da bu özelliklerin oynadığı rolü abartmanın sosyalizme zarar getireceği net bir şekilde ifade edildi. Dünyadaki köklü değişikliklere ve sosyalizmin gücünün pekişmesine bağlı olarak farklı ülkelerde kapitalizmden sosyalizme geçişte daha elverişli şartların ve geçişin değişik formlarının oluştuğu da SSCB’nin barışçı geçiş konusunda görüşünü ortaya koyan bir husus olarak metinde yer aldı. Yine toplantı sonrası hazırlanan Barış Manifestosu’nda ise savaşların önlenebileceği çünkü dünyadaki güç dengesinin değiştiği, barış ve

¹² Nikolay Ryabçenko, “Dogovor İstoriçeskogo Znaçeniya. K 60-Letiyyu Podpisaniya Sovetskogo-Kitayskogo Dogovora o Drujbe, Soyuze i Vzaimnoy Pomoşi”, *Rossiya i ATR*, No 2, 2010, s. 129.

¹³ Mingjiang Li, *Turbulent Years: Mao’s China and Sino-Soviet Split*, Boston, Boston University, Graduate School of Arts and Sciences, 2007, s. 78.

¹⁴ Zedung, 1993, s. 311

¹⁵ “Vıstupleniye na Moskovskom Soveşanii Predstaviteley Kommunističeskikh i Raboçih Partiy”, <http://library.maoism.ru/speech-14-11-1957.htm> (15.11.2017).

barış içinde bir arada varolma taraftarlarının artmakta ve güçlenmekte olduğu belirtildi.¹⁶ Deklarasyonda Çin'in görüşleri yer bulsa da, dönemin SSCB Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko ileride anılarında, Mao'nun Varşova Paketi ülkeleri ve kardeş partilerin ezici bir çoğunluğundan farklı ve uzak bir bakış açısı ve politikasıyla konferansta tek başına kaldığını yazacaktı.¹⁷

Uyuşmazlığın Ortaya Çıkışı: Çin'de İleriye Büyük Atılım

Programı ve Sonrası

1958, Çin'in Sovyetler'den farklı, köylü halk kitlelerini içine alan bir kalkınma yolunu denemeye başladığı yıldır. İleriye Büyük Atılım (Great Leap Forward – Bolşoy Skaçok) adı verilen program, hem Sovyet desteğiyle uygulanan Birinci Beş Yıllık Plan (1953-1957) döneminde ortaya çıkan sorunları çözmeyi hem de Çin'in en büyük doğal kaynağı olan nüfus yoğunluğunu daha hızlı bir ekonomik gelişim için kullanabilmeyi hedefliyordu. Görece büyük bir ağırlığın tarıma ve hafif sanayiye verilmesi kararlaştırıldı. Halk komünlerine ayrılarak meslek gruplarına göre organize edildi, komünler hem tarım hem de sanayi işletmeleri şeklinde yapılandırıldı. Ağır sanayinin az sayıdaki dev tesis yerine daha küçük olan emek yoğun teknolojiye sahip bölgesel işletmelere dağıtılması hedeflendi. Böylelikle geri bölgelerin kalkınması ve yatırımların geri dönüş süresi hızlanacaktı.¹⁸ Mao halk komünlerini; sanayi, tarım, ordu, eğitim ve ticaretin toplumsal yapıyla bütünleşeceği temel düzey yönetim örgütleri olarak nitelendiriyordu ve sosyalist mülkiyetten tam kapsamlı kamu mülkiyetine ve tam kapsamlı kamu mülkiyetinden komünist mülkiyete geçişler için en iyi örgütsel biçim olarak görüyordu. Gelecekte, geçişler tamamlandığında, komün, komünist toplumun temel mekanizması olacaktı. Sovyetler'in kırk yılda çok az gıda ve çeşitli tüketim maddeleri üretebildiğini öne sürüyordu ve Sovyetler'in Ekim

¹⁶ *Diplomatiçeskij Slovar*, Tom 2, K-P red. A. A. Gromiko, İ. N. Zemskov, V. M. Hvostov, Moskva, İzdatelstvo Politiçeskoy Literaturı, 1971, s. 92-93; "Declaration of Communist and Workers' Parties of the Socialist Countries", <http://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/other/1957declaration.htm> (15.11.2017).

¹⁷ Ekim 1959'da Hruşçov başkanlığında Pekin'e giden heyette yer alan Gromiko, Mao ve diğer yöneticilerle konuşurken iki ülkenin görüş ayrılığının bir kez daha açıkça hissedildiğini söyleyecekti. Andrey Gromiko, *Pamyatnoye*, Kn. 2, Moskva, İzdatelstvo Politiçeskoy Literaturı, 1988, s. 134.

¹⁸ *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s. 1172.

Devrimi'nden bu yana gerçekleştirdiklerini yaklaşık yirmi yılda gerçekleştirmeyi hedefliyordu¹⁹

Çin sadece kapitalist ülkeleri değil Sovyetler Birliği'ni de geçmeyi hedefliyordu. Fakat Çin adına işler beklendiği gibi gitmedi. 1959'da yaşanan büyük kuraklık tarımda üretimin düşmesine neden oldu. Makine, kimya imalatı, giyim, gıda, ilaç gibi tüketimde yeterlik sağlamaya yönelik komünlerden verim alınmadı. 1960'ta Sovyet yardımlarının aniden kesilmesi, Sovyet teknisyenlerin ülkesine dönmesi birçok tesisin, proje veya üretim aşamasında yarıda kalmasına neden olarak İleriye Büyük Atılım'ın başarısızlığa uğramasında etken oldu.²⁰ Hruşçov, Mao'nun ekonomiyi mahvettiğini, gelişmiş kapitalist ülkeleri bu şekilde kısa sürede geçmeyi hedeflemenin gülünç olduğunu düşünüyordu.²¹

1958 yılında İleriye Büyük Atılım programının dışında ilişkileri olumsuz etkileyen başka gelişmeler de yaşandı. Temmuz ayında SSCB'nin Pekin Büyükelçisi Pavel Yudin'in Çin'in doğal, limanı bol ve uzun kıyılarında ortak bir donanmaya sahip olma teklifi Mao'yu çok kızdırdı. Bunu büyük güç şovenizmi olarak algılayıp, ulusal gurur ve egemenliğe müdahale olarak değerlendirdi. Ona göre Rus milliyetçiliği Çin kıyılarına ulaşmıştı. Hruşçov, iki ülke arasındaki olumsuz havayı gidermek için 31 Temmuz'da Pekin'e gerçekleştirdiği ziyarette, ortak donanma gibi bir düşüncelerinin olmadığını Büyükelçi Yudin'in mesajı yanlış tercüme ettiğini söyledi. Ayrıca, uzun dalga radyo istasyonu yapımına maddi destek vermek istediklerini, istasyonun denizaltılarla radyo bağlantısında olduğu sürece mülkiyetinin kime ait olduğunun önemli olmadığını söyledi. 3 Ağustos'ta savunma bakanları uzun dalga radyo istasyonu için Çin'in Sovyet teçhizatları almasını ve Sovyet uzmanları kiralamasını öngören anlaşmayı imzaladı.

Ağustos-Eylül 1958'de Çin'in Tayvan'la çatışma noktasına geldiği ve Çin toplarının (Sovyetler'in bilgisi dışında) Kuomintang'ın kontrolündeki Quemoy ve Mazu adalarına çevrildiği krizde, Hruşçov, Çin'in arkasında olduklarını ABD Başkanı Eisenhower'a gönderdiği 7 ve 19 Eylül tarihlerindeki iki mektupla belirtti. İlk mektupta Çin'e yapılacak saldırının Sovyetler'e yapılmış sayılacağını söylerken, ikinci mektupta olası bir saldırının Amerikan halkının kesin ölümüne yol açacağını ve dünyanın büyük bir yangın yerine döneceğini belirterek, Çin'in savunmasında nükleer silahların kullanılacağını ima etti. Bununla birlikte Pekin yönetimi, Sovyet desteğinin kriz yumuşadıktan sonra görüldüğünü iddia

¹⁹ Zedung, 2000, s. 65-66, 102.

²⁰ *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, s. 1172.

²¹ Li, *Turbulent Years*, pp. 79-85.

ediyordu.²² Bu dönemde Çin'in elde ettiği Amerikan yapımı Sidewinder havadan havaya güdümlü füzeyi, Sovyetler sonuçları paylaşacağına dair söz vererek analiz etmek istedi. Fakat Çin önce teslimatı erteledi, ardından mermiyi Sovyetler'e önemli parçaları eksik olarak verdi. Bu, Hruşçov'un Ekim 1957'deki anlaşmayı bozup, Çin'e nükleer teknoloji tedarikini kesmesinde etkili oldu. Ayrıca Hruşçov ilk kez, Çin'in bu yardımlar sonucu elde ettiği gelişmiş askeri teknolojiyle füze ve nükleer başlıklar yapmayı öğrenmesinden endişe etmeye başladı çünkü bunları Sovyetler'e karşı kullanabilirlerdi. Ayrıca, Mao'nun "maceracı" politikaları yüzünden Sovyetler kendini nükleer bir savaşın içinde bulabiliyordu. Pekin ise, anlaşmanın bozulmasını 'ihnet' olarak niteledi.²³

SBKP'nin 27 Ocak-4 Şubat 1959 tarihleri arasında gerçekleşen 21. Kongresi'nde Hruşçov, Uzakdoğu'da Çin ve diğer barışsever devletlere karşı saldırgan politika güden ABD'nin gerginliğin temel kaynağı olduğunu ve Pasifik Okyanusu bölgesini atom silahlarını deneme poligonu olarak gördüğünü söylerken 1958'de Çin ile Tayvan arasında, ikinci kez yaşanan çatışmaya dikkat çekiyordu.²⁴ Biraz da bu çatışmanın etkisiyle kongrede kapitalist dünyaya karşı olumsuz bir görüntü verilmek istenmiyordu. Hruşçov, SBKP ile ÇKP arasında görüş ayrılığının olmadığını, iki partinin de sınıf temelli Marksist-Leninist pozisyonlarında durmayı sürdürdüğünü, önemli olanın kapitalizmle mücadelede sınıf dayanışmasının korunması ve güçlendirilmesi olduğunu ifade ediyordu. Enlay da iki ülkenin dostluğundan, sosyalist kardeşlik, ortak çıkar ve ortak kaderden bahsediyor, başta ABD olmak üzere emperyalistlerin ve (Polonya ve Macaristan müdahalelerinden sonra SSCB ile arası tekrar açılan) Yugoslav revizyonistlerin SSCB ve Çin arasında ayrılık çıkarmak için boş umutlarla beklediğini ve hayal kırıklığına uğrayacaklarını söylüyordu. Yine de Enlay kongredeki konuşmasında halk komünlerini Çin'de sosyalist gelişmenin en iyi şekli olarak tanımlamayı ihmal etmedi. Hruşçov ise, olgunlaşması uzun zaman isteyen işlerde acele davranılmaması gerektiğini belirterek maddi ve kültürel mallar yetersiz olduğu müddetçe komünizmin kurulamayacağını söyledi. Ona göre komünizme, gelişmiş kapitalist ülkelerin üretim seviyesine erişildiğinde ve kapitalist sistemdekenden daha yüksek bir emek üretkenliği sağlandığında

²² John Gittings, *Survey of the Sino Soviet Dispute 1963-1967*, London, Oxford University Press, 1968, p. 90.

²³ Li, *Turbulent Years*, p. 106; Aleksey Bogaturov, "Smeşeniye Konfliktosti v Zonu Mejdunarodnoy Periferii (1959-1962)", Tom 2, A. Bogaturov (red.), *Sistemnaya İstoriya Mejdunarodnıy Otnoşeniy*, Moskva, Kulturnaya Revolyutsiya, 2009, s. 248.

²⁴ *Vneoçerednoy XXI Syezđ Kommunističeskoj Partii Sovetskogo Soyuza, Stenografičeskij Otčet*, Tom 1, Moskva, Gosudarstvennaya İzdatelstvo Političeskoj Literaturi, 1959, s. 77.

varılabildi.²⁵ Çin'in halk komünleriyle komünizme varma hedefi, sanayileşmeyi gerçekleştirmeden komünist topluma ulaşamayacağı düşüncesinin hakim olduğu SSCB'de pek de akla yatkın görünmüyordu.²⁶

Çin ve Hindistan arasında Ağustos-Ekim 1959'da yaşanan sınır çatışması da ilişkileri olumsuz etkiledi. Sovyetler'e göre, Çinliler bu anlaşmazlığı Hruşçov'un Eylül ayındaki ABD seyahati öncesinde, (SSCB'nin) barış içinde bir arada varolma politikasını sabote etmek amacıyla kasten çıkarmıştı. Anlaşmazlıkta, Hruşçov, Çin'i küçük bir toprak parçası için inatçı davranmakla suçluyordu. Çin Dışişleri Bakanı Chen Yi, Sovyetler'i bu tutumundan dolayı protesto etse de²⁷ bu, Çin'in bağlantısız ve üçüncü dünya ülkeleri karşısında prestijinin sarsıldığı bir çatışma oldu.

Uyuşmazlığın Keskinleşmesi: Sovyetler Birliği İpleri Koparıyor

Nisan 1960'ta ÇKP'nin yayın organı Kızıl Bayrak (Hongqi) dergisinde "Çok Yaşa Leninizm" başlıklı bir makale yayınlandı. Makale, olası bir nükleer savaşın SSCB'nin belirttiği gibi insanlığın yok olmasıyla değil, emperyalist canavarların yıkımıyla sonuçlanacağını, Rus ve Çin devrimleri deneyiminin gösterdiği gibi muzaffer halkların emperyalizmin yıkıntuları üzerinde kapitalist sistemden binlerce kez daha iyi bir uygarlığı ve güzel bir geleceği hızlı bir şekilde yaratacaklarını ifade ediyordu.²⁸ Nükleer bir savaşın pek de kötü bir şey olmadığını ima eden bu makale SSCB'nin barış içinde bir arada varolma politikasına tamamen zıt bir tavır alıyordu. İki ay sonra, Haziran ayında Romanya İşçi Partisi'nin 3. Kongresi'nde Hruşçov, deyim yerindeyse Çin'le ipleri kopardı. Diğer ülke partilerine Çin'in teorik bakışını ve dış politika ile uluslararası komünist hareketin sorunlarıyla ilgili tutumunu eleştiren bir bilgi raporu (informatsionnaya zapiska-letter of information) dağıttı. Kongre'de yaptığı konuşmada ÇKP'yi, savaşın önündeki engelleri kaldırmak isteyen, emperyalist tekeli kapitalistlerin bayrağını tutan, SBKP'ye karşı Troçkist yollar kullanan, çıldırmış bir parti olarak tanımladı. Ona göre ÇKP Hindistan'la yaşanan sınır sorununda da tam bir milliyetçi duruş sergilemişti. Diğer bazı kardeş parti temsilcileri de Çin'i dogmatik olmakla, sol maceracılıkla, sözde

²⁵ Wolfgang Leonhard, *The Kremlin Since Stalin*, New York, Frederick A. Praeger, 1962, s. 331-332 ; *V neoçerednoy XXI Syezde*, s. 158.

²⁶ Sander, XX., XXI., XXII. Kongreler, s. 31.

²⁷ Li, *Turbulent Years*, p. 120.

²⁸ "Long Live Leninism!", <https://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/cpc/leninism.htm> (12.11.2017).

devrimcilikle ve sekterlikle suçladılar. Çin bu durumu, kendisine yönelik önceden hazırlanmış, yoldaşığa sığmayan, geniş çaplı bir saldırı olarak niteledi.²⁹ Sovyet tarafı SBKP 20. Kongresi'nden beri Çin'in eleştirilerine ve politikalarına ilk kez bu kadar net ve sert bir tepki göstermişti. ÇKP Merkez Komitesi ise, kongrenin hemen ertesinde Hruşçov'a cevap niteliğinde bir bildiri yayımladı. Bildiride, Bükreş'teki buluşmada yoldaş Hruşçov'un kardeş partilerin uluslararası komünist hareketin sorunlarıyla ilgili birbirlerine danışmalarını öngören ilkeyi bozduğu vurgulandı. SBKP'nin otoritesini kötüye kullandığı, böyle bir davranışın Lenin'in tarzıyla hiç uyuşmadığı ifade edilerek, Hruşçov'un bu tutumunun uluslararası komünist hareket içinde kötü bir örnek olarak ciddi sonuçlara yol açacağı belirtildi. ÇKP'nin Marksizm-Leninizme bağlı olduğunun altı çizilirken, Hruşçov'la Marksizm-Leninizmin temel ilkeleri üzerinde anlaşmazlığın bulunduğu ve bunun da, sosyalist kampın ve bütün dünya proletarya ve emekçilerinin çıkarlarına dokunduğu net bir şekilde ifade edildi. Farklı görüşün tek bir sonuca ulaşması için yoldaşa ciddi bir yaklaşım içerisinde tartışma yürütülmesinin elzem olduğu ama Hruşçov'un patriarkal ve keyfi bir tutum takındığı vurgulanarak, SBKP ve ÇKP arasındaki ilişkileri kardeş partiler arasındaki ilişki gibi değil baba-oğul partiler arasındaki ilişki gibi gördüğü yorumu yapıldı. Marksist-Leninist teoriye aykırı bir şekilde ÇKP'ye baskı uygulamaya ve suçlamaya çalıştığı belirtildi.³⁰ 26 Haziran tarihli bu bildiriden kısa bir süre sonra (Çin'de İleriye Büyük Atılım programının yürürlükte olduğu dönemde), 6 Temmuz 1960'ta Sovyet uzmanları ani bir kararla geri çağırıldı. Sovyet Hükümeti'nin resmi pozisyonu Çin'in ulusal kadrolarının iyi bir şekilde yetişip hazır hale geldiği, Sovyet uzmanlara ihtiyaç olmadığı yönündeydi. 1390 Sovyet uzmanı Çin'i terk etti. 343 kontrat feshedildi. Hruşçov'un emriyle, üretim, inşaatlar, tesisler, son sürat giden işler, faaliyetler hepsi bir anda yarım kaldı. Doğal olarak Çin ekonomisi ağır bir darbe aldı. Eski dışişleri bakanı ve parti üyesi Dimitriy Şepilov'a göre Hruşçov ilişkilerin kesilmesinde bireysel olarak önemli bir rol oynamıştı.³¹

²⁹ "The Surprise Assault on the CPC by the leadership of the CPSU" <https://www.marxists.org/subject/china/documents/polemic/cpsu.htm> (15.11.2017).

³⁰ "Zayavleniye Delegatsii Kommunističeskoy Partii Kitaya na Buharestskoy Vstreče Bratskih Partiy" http://library.maoism.ru/Great_Polemic/Bukharest_1960-06-26.html (11.11.2017).

³¹ Ruslan Novakovskiy, "Kuzbass v Sovetsko-Kitayskom Ekonomičeskom Sotrudničestve Seredinı XX v.", *Izvestiya Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, No 4-4: 2008, s. 143. Ayrıca Hruşçov, Çin'de farklı eğilimlerin gelişmesine izin veren "bırakın yüz çiçek açsın, bırakın yüz öğreti yaşasın" kampanyasından ve ABD'nin gücünü küçümseyen "emperyalizm kağıttan kaplandır" anlayışından/sloganından da memnun değildi. Nikita Kruşçev, *Kruşçev'in Anıları*, Cilt 2, Çev. M. Ali Kayabal, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1971, s. 155-156.

Çin, Sovyet uzmanların ülkeden ayrılmasından sonra tutumunda bir değişikliğe gitmese de SSCB ile ilişkilerini olumlu bir çizgiye getirme niyetindeydi. Eylül ayında ÇKP görüş ayrılığını aşmak, birlik beraberliğe ulaşmak için beş öneri getirdi. Bu öneriler şöyle sıralanabilir:

-1957 Moskova Deklarasyonu'na ve Barış Manifestosu'na bağlı kalınmalı, doğru, yanlış bu bildirilere göre belirlenmelidir.

-Sosyalist ülkeler ve kardeş partiler arasındaki ilişkilerde, eşitlik, yoldaşlık ve enternasyonalizm ilkelerine sıkı bir şekilde bağlı kalınmalıdır.

-Sosyalist ülkeler ve kardeş partiler arasındaki sorunlar Moskova Deklarasyonu'na uygun bir şekilde yoldaşça bir tartışmayla, acele etmeden çözümlenmelidir. Uluslararası komünist hareket içerisindeki ilişkilerde büyük sorumluluğu olan SSCB, Çin, SBKP ve ÇKP'nin ortak çıkarları ilgilendiren bütün önemli konularda tek taraflı hareket etmeyi önlemek için görüşme halinde olmalıdır. ÇKP ve SBKP arasında sorunlar kısa sürede çözülmezse yine görüşmelere devam edilmelidir. Başka ülkelerin komünist ve işçi partilerine, ciddi bir çalışmadan sonra doğru bir yargıyla Marksizm-Leninizm ve Moskova Deklarasyonu'nun ilkelerine uygun bir şekilde görüş bildirilmelidir.

-Komünistler için önemli olan, bizimle düşmanlar arasına, doğru ile yanlış arasına sınır koymaktır. İki partimiz de dostluğa, düşmana karşı ortak mücadeleye değer vermeli, birlik beraberliğin altını oycak bir demec vermeme, faaliyette bulunmamalıdır.

-Kasım ayında Moskova'da düzenlenecek toplantının başarılı ve verimli olması için kardeş ülkelerin komünist ve işçi partileri, toplantı bildirgesinin içeriği üzerinde Marksizm-Leninizm ilkeleri ve 1957 Moskova Deklarasyonu temelinde çalışmalıdırlar.³²

Ne var ki Kasım ayında Moskova'da düzenlenen Komünist ve İşçi Partileri Toplantısı uyuşmazlığın giderilmesi konusunda başarılı ve verimli geçmedi. Toplantıya Arnavutluk Emek Partisi lideri Enver Hoca'nın yaptığı konuşma damga vurdu. Arnavutluk'un da Çin'in de ilk kez Lenin'in öne sürdüğü barış içinde bir arada varolma politikasına karşı olmadığını ama Hruşçov'un bu ilkeyi yorumunun sınıf mücadelesini zayıflattığını öne sürdü. Çin'in de atom

³² "Pyat Predlojeniy o Razreşenii Raznoglasiy i Dostijenii Sploçennosti, Vidvinutih v Otvete TsK KPK na Informatsionnyu Zapiski TsK KPSS", http://library.maoism.ru/Great_Polemic/5_proposals_1960-09-10.html (20.11.2017).

bombasına sahip olması gerektiğini, bu şekilde ABD emperyalizminin Çin'in uluslararası arenadaki haklarını reddetmeye devam edip etmeyeceklerine görme fırsatı elde edeceklerini, Bükreş'te Hruşçov'un Çin'i haksızca suçladığını ve 1957 Deklarasyonu'nu ihlal ettiğini ifade etti. Destalinizasyon konusunda hiçbir zaman ikna olmadıklarını ama o dönemde genel olarak SBKP'nin 20. Kongresi kararlarını kabul ettiklerini ve Haziran ayındaki Bükreş'teki toplantıya kadar da SSCB ile ilişkilerinin candan ve kardeşçe olduğunu belirten Enver Hoca, 20. Kongre tezlerini ve Hruşçov'u revizyonist ve anti-Marksist olarak niteledi.³³ Toplantı sonrası yayınlanan bildiriye bu olumsuz hava yansıtılmadı. 1957 Deklarasyonu'nda olduğu gibi birlik üzerine vurgu yapıldı. Çin (ve Arnavutluk), sosyalist inşa konusunda kayda değer bir gelişme gösteren ve SSCB ile birlikte büyük sosyalist kampı oluşturan ülkeler arasında sayıldı. Çin'in devasa bir sanayi ülkesi olacağı belirtildi. Kardeş partiler arasındaki sorunların parti liderlikleri arasında müzakere yoluyla çözülmesi gerektiği üzerinde duruldu. SBKP'nin öncülüğünün ve tecrübesinin uluslararası komünist hareket için ilkesel bir anlam taşıdığı vurgulandı. Komünist partilerin görevinin sadece sömürgeciliği ve yoksulluğu ortadan kaldırmak değil ayrıca insanlığı yeni bir savaş dehşetinden korumak olduğu, varlıklarını, güçlerini ve enerjilerini bu büyük tarihsel misyona adadıkları belirtildi.³⁴ Böylelikle komünist partiler Sovyet tarzı barış içinde bir arada varolma politikasına sıkı sıkıya bağlı olduklarını ilan ediyorlardı. Hruşçov, bu politikayı bir barış politikası olarak değerlendirmiyordu. Barış içinde bir arada varolma, savaşın yokluğu ya da savaşlar arasında kararsız bir mütareke değildi. Devletler arası uyuşmazlıklarda savaştan karşılıklı olarak vazgeçme temeline oturan bir birlikte varolmaktı.³⁵ 17-31 Ekim 1961'de gerçekleştirilen SBKP'nin 22. Kongresi'nde Sovyet-Çin uyuşmazlığı Arnavutluk üzerinden açığa çıktı. Kongrede Hruşçov, Arnavutluk'a (Çin'e) tepkisini şöyle dile getirdi:

“Eğer Arnavut yöneticiler, halkının ve sosyalizmin Arnavutluk'ta inşasına değer veriyorlarsa ve gerçekten SBKP ve diğer kardeş partilerin dostluğunu istiyorlarsa hatalı bakış açılarını değiştirmeli, kardeş partilerle sıkı işbirliği yoluna, uluslararası komünist hareketin birliği yoluna girmelidirler.”³⁶

³³ “Reject the Revisionist Theses of the XX Congress of the Communist Party of the Soviet Union and the Anti-Marxist Stand of Khrushchev's Group! Uphold Marxism-Leninism!”, <https://www.marxists.org/reference/archive/hoxha/works/nov1960.htm> (08.11.2017).

³⁴ *Diplomatičeskij Slovar*, 1971, s. 94-95; “Statement of 81 Communist and Workers Parties”, <https://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/other/1960statement.htm> (20.11.2017).

³⁵ *XXII Sjezd Kommunističeskoj Partii Sovetskogo Soyuza Stenografičeskij Otčet*, Tom 1, Moskva, Gosudarstvennaya İzdatelstvo Političeskoj Literaturı, 1962, s. 40.

³⁶ *Ibid.*, s. 109.

Çin Başbakanı Çu Enlay ise sorunların müzakere yoluyla giderilmesi gerektiğini, herhangi bir kardeş partinin tek taraflı kötülenmesinin sorunun çözümüne yardımcı olmayacağını düşünüyordu.³⁷ Uyuşmazlığın kesinleştiği 22. Kongre, ÇKP'nin katıldığı son SBKP kongresi oldu.

Ekim 1962'de iki düşman blok lideri SSCB ve ABD'yi savaşın eşiğine getiren Küba Füze Krizi iki sosyalist ülke arasındaki buzları eritmedi. İvanov'a göre Çin, Sovyetler'in Küba'daki füzeleri kaldırma kararı almasından memnun değildi, çatışma çıkmasından yanaydı. Böylece SSCB'nin barış içinde bir arada varolma politikası iflas edecekti.³⁸ Çin, Küba'ya füze yerleştirilmesini maceracılık, sonrasında ABD ile anlaşarak füzelerin sökülmesini teslimiyetçilik olarak değerlendiriyordu.³⁹ Hemen hemen aynı dönemde Çin ile Hindistan arasında yine sınır çatışması meydana geldi. Hruşçov, kardeş Çin ile dost Hindistan arasındaki çatışmadan dolayı üzgün olduğunu, Çin kuvvetlerinin geri çekilmesini ise memnuniyetle karşıladığını söylüyordu.⁴⁰ Sovyetler'in bu çatışmadaki tutumu ve üstüne üstlük, Hindistan'la askeri yardım anlaşması imzalaması Çin'in tepkisini çekti. 27 Şubat 1963 tarihli ÇKP Merkez Komitesi resmi yayın organı Jenmin Jibao gazetesinde bu tepki şöyle ifade ediliyordu:

“Neru (Nehru) Hükümeti'nin sosyalist, kardeş ülkeye provokatif bir saldırı gerçekleştirdiği bir zamanda, kendilerine Marksist-Leninist diyen ve proletarya enternasyonalizminin ilkelerini ihlal eden bazı insanların, ‘tarafsız’ denilen bir pozisyonda olması gerçekten ilginçtir. Gerçekte onlar, Neru Hükümeti'nin Çin karşısı politikasına sadece siyasi destek vermiyorlar, ayrıca askeri malzeme de sağlıyorlar”⁴¹

Uyuşmazlığın Pekişmesi: Partiler Arası Mektuplar

SSCB de Çin de söz konusu uyuşmazlıktan memnun değildi. Bu durumun hem kendi çıkarları hem de uluslararası komünist hareketin çıkarlarına ters düştüğünün farkındaydılar. SBKP Merkez Komitesi'nin 21 Şubat 1963'te ÇKP Merkez Komitesi'ne gönderdiği mektup, bozulan ilişkileri düzeltme niyetini açıkça ifade ediyordu. Günümüz şartlarında bütün Marksist-Leninist partilerin

³⁷ Ibid., s. 325.

³⁸ Oleg İvanov, *Sovyet-Çin İlişkileri, 1960 Yıllarında Neler Oldu?*, Çev. Fatma Doğu, İstanbul, Sorun Yayınları, 1979, s. 12-13.

³⁹ Sergey Lunev, “Stanovleniye Politiki Ryazryadki (1962-1968)”, A. Bogaturov (red.), *Sistemnaya İstoriya Mejdunarodnıy Otnoşeniy*, Tom 2 Moskva, Kulturnaya Revolyutsiya, 2009, s. 290.

⁴⁰ Ataöv, “Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti”, s. 271.

⁴¹ *Çem Vızvıanı Raznoglasıya?*, Pekin, İzdatelstvo Literaturı na İnostrannıy Yazıkah, 1963, s. 27.

ve sosyalist ülkelerin uyum içinde çalışmak ve birliği güçlendirmekten daha önemli görevlerinin olmadığı belirtilen mektupta, şiddetli polemiklerin, kardeş partilerin birliğini sarstığı, ortak çıkarları zedelediği ifade edildi. Sosyalizmin düşmanları komünist hareket içindeki farklılıklardan avantaj sağlamak, sosyalist ülkeleri bölmek, ulusal kurtuluş hareketlerini kırmak ve kendi pozisyonlarını güçlendirmek gayreti içindeyken emperyalizm karşısında ayrı ayrı hareket etmek güç zayıflığına neden olabilirdi. Marksist-Leninist partilerin ve hepsinden daha önde gelen SBKP ve ÇKP'nin doğrudan yükümlülüğü şu anki anormal durumu ortadan kaldırmak ve komünist hareketin birliğini sağlamaktı. Marksist-Leninist öğretisi temelinde proletaryanın sınıf çıkarlarının ve tüm dünyanın çalışan insanların birliğinin iki ülkeyi kaynaştırdığı, farklılıkların ne kadar ciddi olduğunun hiçbir öneminin olmadığı vurgulandı. Sovyet tarafı, kapitalizme karşı sosyalist güçlerin tarihsel mücadelesinde Çin'le barikatın aynı tarafında olduğunu söylüyordu.⁴²

ÇKP Merkez Komitesi genel haliyle olumlu karşıladığı mektubun cevabını 9 Mart'ta verdi. Mektupta ifade edildiği üzere, Çin tarafı Marksizm-Leninizm'den ve Moskova Deklarasyonu ile Bildirisi'nden ne anlaşıldığı ve nasıl ele alındığı sorusuna büyük önem veriyordu. Kardeş partiler arasında görüş ayrılıkları çıktığında ikili veya çok taraflı tartışma görüşme ortamında komünist hareket içinde eşit temelde sorunun çözülmesinden yana, ayrılıkların kamuoyuna duyurulmasının daima karşısındaydı. Parti kongrelerinde parti ya da devlet liderlerinin konuşmalarında bunu yapmanın düşmanı sevindirdiğini, sosyalist birlik ve özellikle kapitalist ülkelerdeki kardeş partiler için zorluklar yarattığını düşünüyordu. Birçok kardeş partinin kamuya açık polemiklere son verilmesi dileğinde olduğunu, farklılıkları ortadan kaldırmamak ve birliği güçlendirmemek için hiçbir sebebin olmadığını belirtiyordu. Bu bağlamda Sovyet ve Arnavut yoldaşların iki parti ve ülke arasındaki ayrılıkları giderme ve ilişkileri normalleştirme adına adım atmalarını ve bu konuda Sovyet yoldaşların inisiyatif almalarını umuyordu.⁴³

⁴² "The Letter of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union to the Central Committee of the Communist Party of China February 21, 1963", <https://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/cpsu/21february1963.htm> (18.11.2017).

⁴³ "The Letter of the Central Committee of the Communist Party of China to the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union March 9, 1963", <https://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/cpc/09march1963.htm> (15.11.2017).

Bu iki iyi niyet bildiren mektubun ardından tarafların tutumlarında bir değişikliğe gitme niyetinde olmadıklarını ortaya koyan ve uyumsuzluğu pekiştiren mektuplar gönderilmeye başladı. 30 Mart 1963 tarihli SBKP Merkez Komitesi'nin mektubunda sosyalist devrimlerin kaçınılmaz olarak savaşla bağlantılı olmadığı, komünistlerin devrimleri dünya savaşıyla ilişkilendirdiği takdirde, bunun sosyalizme sempati doğurmayacağı, kitleleri sosyalizmden uzaklaştıracağı yazıldı. Marksist-Leninist partilerin, barışçı bir şekilde iç savaşsız sosyalist devrimleri gerçekleştirmeye çaba göstereceğini bununla birlikte kapitalizmden sosyalizme geçişin şekli nasıl olursa olsun SBKP'nin destek ve yardımcı olmayı kendine görev bildiği ifade edildi. Komünist hareket ile ilgili Sovyet politikası doğrudu ve revize etmeye mahal yoktu. Stalin kültürünü yıkıp kardeş partiler arasındaki ilişkileri eşitlik üzerine kurdukları, Arnavutluk'un SBKP'ye olumsuz yaklaşımının devam ettiği ama yine de ilişkilerin gelişebileceğine konusunda umutlu oldukları vurgulandı.⁴⁴

Bu mektuba Çin kendi net duruşunu ortaya koyan bir mektup yolladı. ÇKP Merkez Komitesi 14 Haziran 1963 tarihli mektubunda; hiç kimsenin barış içinde bir arada varolma ilkesini öne sürerek ezilen haklardan devrimci mücadelelerine son vermelerini istememesi gerektiği belirtildi. Komünistlerin, sosyalizme geçişi barışçı yollarla gerçekleştirmek istedikleri ama barışçı geçişin uluslararası komünist hareketin dünya çapında yeni stratejik ilkesi olamayacağını ve kapitalizmden sosyalizme barışçı bir şekilde geçmiş bir toplum örneğinin tarihte olmadığını altı çizildi. Kardeş partiler arasında üstün ya da aşağı partiler yoksa hepsi eşitse, o zaman bir parti programının, kararlarının başka partilere ortak program adı altında dayatılmaması gerektiği vurgulandı. Bir yandan Arnavutluk'la ilişkilerin gelişebileceği söylenirken diğer yandan Arnavut yoldaşlara 'bölücü faaliyetler' adı verilen sebepten dolayı saldırmaya devam edilmesinin kendi içinde çelişkili durum oluşturduğu ve Sovyet-Arnavut ilişkilerindeki problemleri çözmeye yardımcı olmadığı ifade edildi.⁴⁵

⁴⁴ "The Letter of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union to the Central Committee of the Communist Party of China dated March 30, 1963", <http://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/cpsu/30march1963.htm> (18.11.2017).

⁴⁵ "A Proposal Concerning the General Line of the International Communist Movement", <http://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/cpc/proposal.htm> (15.11.2017); "Predlojenije o Generalnoy Linii Mejdunarodnogo Kommunističeskogo Dvijeniya", http://library.maoism.ru/Great_Polemic/letter_1963-06-14.html (18.11.2017).

Bu mektuba SBKP Merkez Komitesi'nin cevabı, bütün parti örgütlerine ve Sovyetler Birliği'nin bütün komünistlerine açık mektup başlığı altında tam 1 ay sonra, 14 Temmuz'da yayımlandı. Çin'in öneri ve eleştirilerinden hoşnut olmayan Sovyet tarafı, mektupta öncelikle Çin'in sosyalist kalkınmasına Sovyetler'in sağladığı askeri ve ekonomik yardımı ayrıntılı bir şekilde ortaya koydu ve Çinli liderlerin o dönemde Sovyetler'e olan minnettarlıklarını sık sık dile getirdiklerini de hatırlatarak, bunların unutulmasının çok üzücü olduğunu belirtti. Mektupta ayrıca, Çinlilerin kendi görüşlerini diğer partiler arasında yaymaya çalıştığı ama Kasım 1960'ta 81 komünist ve işçi partisi temsilcisinin mutlak çoğunluğunun Çin'in hatalı bakış açısını reddettiği vurgulandı. Geçen üç yılda Çin yönetiminin, ülkenin Sovyetler Birliği ile ticaretini kendi iradesiyle 1/3 oranında azalttığını ve Çinli liderlerin; halka, ilişkilerin azalmasında kimin sorumlu olduğu konusunda gerçeği söylemediğini ifade eden mektup, deyim yerindeyse Çin'i eleştiri yağmuruna tutuyordu. SSCB'ye göre Çin, savaşların önlenebileceği ihtimaline inanmıyor, termonükleer savaşın tehlikesini küçümsüyordu. Yok edici güç olduğunun farkında değildi. Barış ve sosyalizm güçlerini küçümsüyordu ve bir an evvel emperyalizme son verme derdindeydi. Bu nasıl ve ne kadar kayıplarla olacak bu Çin için ikincil sorundu. Gelişmiş ülkelerin sosyalist partilerinin, spesifik koşullarda çalışan sınıfın spesifik yollarla devrimci mücadeleyi yürüttükleri gerçeğini göremiyorlardı.⁴⁶

Çin tarafı 6 Eylül'de verdiği cevapta, Ağustos'ta imzalanan nükleer denemelerin sınırlandırılması antlaşmasını SSCB ve ABD'nin nükleer tekel oluşturma çabası olarak değerlendirdi. SSCB'nin ABD emperyalizmiyle, Hintli gericilerle, döneke Tito kliğiyle sosyalist Çin'e ve bütün Marksist-Leninist partilere karşı ittifak yaptığını, proletarya enternasyonalizmine açıkça ihanet ettiğini, 1957 Deklarasyonu'nu ve 1960 Bildirisi'ni tanımadığını, bariz bir şekilde Çin-Sovyet Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardım Antlaşması'nı ihlal ettiğini bildirdi.⁴⁷ SBKP'nin ÇKP'ye 29 Kasım 1963 tarihinde gönderdiği mektubun içeriği ise Sovyet tarafının iki ülke arasındaki uyuşmazlığın giderilemeyeceğinin

⁴⁶ "Open Letter of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union to All Party Organizations, to All Communists of the Soviet Union" <http://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/cpsu/openletter.htm#1> (15.11.2017); "Otkritoye Pismo Tsentralnogo Komiteta Kommunističeskoy Partii Sovetskogo Soyuza", <http://www.oldgazette.ru/pravda/14071963/text2.html> (18.11.2017).

⁴⁷ "Comment on the Open Letter Of the Central Committee Of the CPSU by the Editorial Departments of Renmin Ribao and Hongqi", <https://www.marxists.org/subject/china/documents/polemic/cpsu.htm> (11.11.2017).

farkına vardığını gösteriyordu. Mektup, sorunlara odaklanmamayı, zamanın görevini yapmasına izin vermeyi öneriyordu. Hayatın Marksist-Leninist çizginin doğruluğunu göstereceğini, farklılıkları bir kenara bırakıp barışın korunması ve emperyalizmle mücadele ortak amacı doğrultusunda iki ülke arasındaki dostluk ve işbirliğinin geliştirilmesini öneriyordu.⁴⁸ Ama bunun gerçekleşmeyeceği aşıkardı. Deyim yerindeyse “iki kavgalı devlet” sorunları bir kenara bırakıp ilişkilerini normalleştiremiyordu. Karşılıklı mektuplar durumu daha da kötüleştirmişti.

Bu olumsuz ortamda Çin; SSCB ve ABD'nin imzaladığı 5 Ağustos 1963 tarihli atmosferde, uzayda ve su altında nükleer silah denemeleri yapılmasını yasaklayan, çok taraflı Kısmi Nükleer Silah Denemelerinin Yasaklanması Antlaşması'nı (Partial Test Ban Treaty) imzalamadı. Antlaşmanın, askeri kapasitesinin gelişmesine engel olacağını, bunun da süper güçlerin işine geleceğini düşünüyordu.⁴⁹ Nükleer silah sahibi olmayı güvenliği açısından gerekli gören ÇHC bunu Sovyet desteği olmadan da yapabileceğine inanıyordu. Hruşçov, ABD ziyaretinin hemen sonrası Eylül 1959'da devrimin 10. yıl kutlamalarına katılmak için Pekin'e gitmişti. ABD Başkanı Dwight Eisenhower'la nükleer denemelerin yasaklanmasıyla ilgili yaptığı görüşmeler hakkında Mao'ya bilgi vermiş ve onu bu konuda ikna etmeye çalışmıştı. Ama Mao Ocak 1960'ta, oluşturulmasına katkı sağlamadıkları bir antlaşmaya imza atmayacaklarını söylemişti. O günden sonra Çin, nükleer programına hız kesmeden devam etti ve Ekim 1964'te ilk nükleer denemesini gerçekleştirdi.⁵⁰

İki taraf da prensipte ayrılığı gidermek istese de pozisyonlarından ödün verme niyetinde değildi. Bu deyim yerindeyse yaklaşma-kaçınma durumu, sorunu çıkmaza götürüyordu. Karşılıklı mektuplar durumu daha da kötüleştirmişti. Uyuşmazlık iyice keskinleşmiş ve yeni ihtilaf konularının da önünü açmıştı. Örneğin daha önce gündeme gelmeyen, sorun teşkil etmeyen iki ülke sınırı bunların başında geliyordu.⁵¹

⁴⁸ “Letter of the Central Committee of the CPSU of November 29, 1963 to the Central Committee of the CPC”, <https://www.marxists.org/subject/china/documents/polemic/sevenlet.htm#15> (11.11.2017).

⁴⁹ Gittings, *Survey of the Sino Soviet Dispute 1963-1967*, pp. 184-192.

⁵⁰ Lunev, “Stanovleniye Politiki Ryazryadki (1962-1968)”, s. 289-290.

⁵¹ 8 Mart 1963'te Jenmin Jibao gazetesinde, Çin Devrimi'nden önceki yüz yıldan fazla bir sürede aralarında Rusya'nın da olduğu birçok emperyalist ve sömürgeci devletin eşitsiz anlaşmalarla Çin'in topraklarını işgal ettiğini yazan bir makale yayımlandı. Bu antlaşmaların bazılarının hükmünü kaybettiği ya da yerini yeni anlaşmaların aldığı, bununla birlikte Çin'in, tarihten kalan çözülmemiş sorunları, şartlar oluştuğunda barışçı müzakereler yoluyla çözmeyi istediği, sorunlar çözülene kadar ise mevcut durumun korunmasından yana olduğu belirtildi. Ashında makalede

Sonuç Yerine

Kuşkusuz devrimin ilk yıllarında ÇHC, SSCB'nin siyasi, askeri ve ekonomik desteğine büyük ihtiyaç duymuş, iki ülke dostane ilişkiler kurmuş, deyim yerindeyse sosyalist kuzey komşusuna yaslanmıştı. Fakat ÇHC'nin, SBKP'nin 20. Kongresi 'nden sonra SSCB politikalarını eleştirmeye başlaması ve sosyalist inşayı kendi toplumuna uygun bir yöntemle gerçekleştirmeyi denemesi uyuşmazlığın çıkış noktasını/kaynağını oluşturdu. İlişkilerin iyi olduğu dönemde gündeme gelmeyen konular (toplumsal yapı farklılığı, uluslararası politikaya farklı bakış, 'Sovyet vesayeti' gibi) artık ayrı birer sorun oluşturmaya başlıyordu.

Uyuşmazlığın temeli ise biraz daha eskiye dayanıyordu. 1949 Çin Devrimi öncesinde de SBKP ve ÇKP arasındaki ilişkiler pek yakın sayılmazdı. Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilanından 1956-57 yıllarına kadar süren yakın ilişkiler, hem iç hem de dış politik ve ekonomik şartların Mao'yu Sovyetler'le ittifaka zorlamasından kaynaklanıyordu. Sosyalist devrim yolunda 1949'dan önce ÇKP'ye bir Sovyet desteğinden söz etmek zordu. Bunun en önemli sebebi Mao'nun (ve tabii ÇKP'nin) Sovyetler Birliği'ne mesafeli durmasıydı.⁵² Mao milliyetçi bir tutum içindeydi. Bağımsız bir politikadan yanaydı. 1934-35'te

sorun olarak daha çok Çin'in güneydoğusunda, Büyük Britanya egemenliğindeki Hong Kong ile Portekiz egemenliğindeki Makao (Aomen) bölgeleri kastediliyordu. Ama emperyalistler ve sömürgecilerle yapılan anlaşmalar arasında Rusya İmparatorluğu ile imzalanmış ve yerine yenisi yapılmamış (sınırla ilgili) 1858 Aygun, ve 1860 Pekin Antlaşması'nın da sayılması sınırların SSCB ve Çin arasında müzakere edilmesi gereken bir konu teşkil edeceğinin habercisiydi. *O Zayavlenii Kommunističeskoj Partii SŞA*, Pekin, İzdatelstvo Literaturi na İnostrannih Yazıkah, 1963, s. 12-14 ; "A Comment on the Statement of the CPUSA", <https://www.marxists.org/subject/china/documents/polemic/cpusa.htm> (11.11.2017); İki ülke delegasyonları sınır sorununu görüşmek üzere ilk kez Şubat 1964'te bir araya geldi Genrih V. Kireyev, *Rosşiya-Kitay. Neizvestnyye Stranitsy Pogranichnyh Peregovorov*, Moskva, Rosspen, 2006, s. 63. Sınır sorununa ek olarak; Çin'de Sovyet yanlılarının ve Sovyet etkisinin tasfiyesini içeren Kültür Devrimi, Vietnam Savaşı'nda Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'ne (Kuzey Vietnam) verilen destek üzerinden rekabet, Çin açısından Sovyet karşıtı bir hareket olan Çin-ABD ilişkilerinin normalleşmesi gibi konular sonraki yıllarda ortaya çıkan diğer ihtilaf konuları arasında sayılabilir. Umut Bekcan, "Why did the Vietnam War not Decrease the Tension of the Sino-Soviet Dispute?", G. Rata, M.A. İcbay ve H. Arslan (eds.), *Recent Developments in Sociology and Social Work*, Bialystok: E-BWN, 2017, pp. 440-448.

⁵² SSCB'nin şartların olgunlaşmadığı ve faşist Japonya'nın saldırısından dolayı Çin'de sosyalist devrimi desteklememesi, ÇKP'ye Çin Hükümeti'yle işbirliği çağrısı yapması ve II. Dünya Savaşı sonrası real politikten kaynaklanan sebepler de vardı. Bu konu da bkz: Umut Bekcan, "Gönülsüz Muhabbetten Dostluğa: 1949 Çin Devrimiyle Birlikte Sovyetler Birliği-Çin Komünist Partisi/Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinin Değişen Yüzü", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 26, 2017, s. 383-384. Ama ÇKP'nin her halükarda Sovyet etkisine karşı bir pozisyon alması, bu sebebi daha önemli kılıyordu.

Uzun Yürüyüş'ünü gerçekleştirirken ordusunun Sincan bölgesinde Sovyet sınırına yakın bir yerde konuşlanması yönündeki Stalin'in önerisini Sovyet kontrolüne girme endişesinden dolayı reddetmişti. Partide Komintern (III. Enternasyonal) kaynaklı hiziple mücadele eden Mao, 1942-43'te Vang Ming ve Sovyet yanlılarını tasfiye etmişti.⁵³ Ekim 1938'de ise ÇKP Merkez Komitesi toplantısında Marksist-Leninist teorinin Çin'in somut şartlarına uygulamak ve yabancı taklitçiliği yapmamak gerektiğini söyledi.⁵⁴ Bir başka deyişle Sovyet modelini Çin'e kopyalamayı uygun bulmuyordu.

Devrimle birlikte ilişkiler büyük bir ivme kazandı. Uluslararası sistemden dışlanan, dünyayla bağlantısı kesik ÇHC, Sovyetler Birliği'yle deyim yerindeyse, bir "mantık evliliği" yaptı. 1950'lerin ikinci yarısından itibaren, ÇHC'nin, (1949'daki duruma nispeten) devrimin yerleşmesi ve ekonomik ilerlemenin sağlanmasıyla yükselen özgüveni, aynı dönemde iki ülke ilişkilerinde ortaya çıkan sorunlarla birleşince ilişkiler bozulmaya başladı. İki ülkenin farklı sosyo-ekonomik yapılarına ve uluslararası sistemdeki pozisyonlarına bağlı olarak farklı iç ve dış politik amaçları vardı ve bu çerçevede Marksist-Leninist teoriyi de farklı yorumluyorlardı. Çin toplum yapısının ve devrimin itici güçlerinin Sovyetler Birliği'ndekinden farklı olduğu görüşünden hareketle sosyalizmin inşa sürecinde farklı bir yol (İleriye Büyük Atılım programı) denedi. Bir başka deyişle, Mao dokuz yıl gecikmeyle Marksist-Leninist teoriyi Çin'in somut şartlarına uygulamaya ve yabancı taklitçiliğinden vazgeçmeye karar vermişti. Aslında Sovyet tarafı da Mao'nun söz konusu politik duruşunun farkındaydı. Hruşçov, Mao'nun, çıkarları emekçi sınıfın çıkarlarıyla bağdaşmayan bir küçük burjuva ve aşırı milliyetçi olduğunu düşünüyordu.⁵⁵

Uluslararası sistemin bir parçası hatta başrol oyuncusu ve işçi sınıfına dayanan Sovyetler Birliği ile uluslararası sistemin dışında, ağırlıklı olarak köylü nüfusa sahip ÇHC'nin iç politikaya olduğu gibi dış/uluslararası politikaya bakışı da farklıydı. Örneğin SSCB, olası bir nükleer savaşın yıkıcı etkilerinden endişe ederken, ÇHC tarafı nükleer silaha henüz sahip olamamanın verdiği güvensizlik içerisindeydi ve Sovyetler'i kapitalist ABD'yle işbirliği yapmakla suçluyordu. Dahası, Temmuz 1958'de Sovyetler'in Çin kıyısında ortak donanma önerilerini; Pekin, kıyıları abluka altına alma girişimi ve büyük güç şovenizmi olarak değerlendirmiyordu.

⁵³ Donald, S. Zagoria, "Mao's Role in the Sino-Soviet Conflict" *Pacific Affairs*, 47 (2): 1974, s. 142.

⁵⁴ Mao Zedung, *Seçme Eserler*, Cilt 2, İstanbul, Aydınlık Yayınları, 1975, s. 213.

⁵⁵ Kruşçev, *Kruşçev'in Anıları*, s. 150, 162-163. Hruşçov'a göre, Stalin de Mao'yu eleştiriyor, ona yumuşak, uydurma Marksist anlamında "margarin Marksist" diyordu. Ibid., s. 149.

Böylelikle, 1950'lerin başında sosyalizmin ÇHC'de inşası için maddi, manevi destek ve tecrübelerini aktararak bir model teşkil eden ve "büyük ağabey" rolü oynayan SSCB, 1950'lerin sonlarından itibaren Pekin tarafından vesayetçi bir politika izlemekle ve hegemonya kurmakla suçlanmaya başlamıştı. Mantık evliliğinde yaşanan şiddetli geçimsizlik ayrılığı kaçınılmaz kılıyordu. Belki bu noktada, Popov'un belirttiği gibi Çin araştırmacısı (kitayev) Nikolay Şteynfeld'in (Steinfeld) henüz 1910'da yaptığı şu tespiti hatırlamak yerinde olur:

"Hiçbir devlet Çin üzerinde nüfuza sahip olmasıyla övünemez. Buna kimse inanmaz. Ama bazen Çin, kendisi için olumlu olduğunu düşündüğü takdirde, başkalarının tavsiyelerinden yararlanabilir."⁵⁶

Sonuç olarak, iki sosyalist ülkenin sosyalizmin kuruluşu/yöntemi, inşası ve dünyaya bakışı konularında farklı düşünceleri hemen hemen her konuda farklı düşüncelerine ve hareket etmelerine neden oldu. Bu da sadece ikili ilişkilere değil uluslararası sosyalist hareketin birliğine ve prestijine büyük zarar verdi.

Kaynaklar

Ataöv, Türkkaya, "Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 19 (2): 1964, ss. 241-281.

Bekcan, Umut, "Gönülsüz Muhabbetten Dostluğa: 1949 Çin Devrimiyle Birlikte Sovyetler Birliği-Çin Komünist Partisi/Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinin Değişen Yüzü", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 26, 2017, ss. 371-387.

Bekcan, Umut, "Why did the Vietnam War not Decrease the Tension of the Sino-Soviet Dispute?", G. Rata, M.A. Icbay ve H. Arslan (eds.), *Recent Developments in Sociology and Social Work*, Bialystok, E-BWN, 2017, pp. 440-448.

Bogaturov, Aleksey, "Smeşeniye Konfliktosti v Zonu Mejdunarodnoy Periferii (1959-1962)", Tom 2, A. Bogaturov (red.), *Sistemnaya İstoriya Mejdunarodnıb Otnoşeniı* Moskva, Kulturnaya Revolyutsiya, 2009, ss. 244-277.

Çem Vışıvanı Raznoglasıya? Pekin, İzdatelstvo Literaturı na İnostrannıh Yazıkah, 1963.

⁵⁶ Igor Popov, *Rossiya i Kitay: 300 Let na Grani Voynı*, Moskva, Astrel, 2004, s. 395.

Diplomatičeskij Slovar, Tom 2, K-P red. A. A. Gromiko, İ. N. Zemskov, V. M. Hvostov, Moskva, İzdatelstvo Političeskoy Literaturı, 1971.

Diplomatičeskij Slovar, Tom 3, R-Ya red. A. A. Gromiko, İ. N. Zemskov, V. M. Hvostov, Moskva, İzdatelstvo Političeskoy Literaturı, 1973.

Gittings, John, *Survey of the Sino Soviet Dispute 1963-1967*, (London: Oxford University Press, 1968.

Gromiko, Andrey, *Pamyatnoye*, Kn. 2, Moskva, İzdatelstvo Političeskoy Literaturı, 1988.

İvanov, Oleg, *Sovyet-Çin İlişkileri, 1960 Yıllarında Neler Oldu?*, Çev. Fatma Doğu, İstanbul, Sorun, Yayınları, 1979.

Kireyev, Genrih V., *Rossiya-Kitay. Neizvestnyye Stranitsı Pogranıçnub Peregovorov*, Moskva, Rosspen, 2006.

Kruşçev, Nikita, *Kişi Kültüne Karşı*, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Pencere Yayınları, 1991.

Kruşçev, Nikita, *Kruşçev'in Anıları*, Cilt 2, Çev. M. Ali Kayabal, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1971.

Lenin, Vladimir, *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 30, Moskva İzdatelstvo Političeskoy Literaturı, 1973.

Leonhard, Wolfgang, *The Kremlin Since Stalin*, (New York, Frederich A. Praeger, 1962.

Li, Mingjiang, *Turbulent Years: Mao's China and Sino-Soviet Split*, Boston, Boston University, Graduate School of Arts and Sciences, 2007.

Lunev, Sergey, "Stanovleniye Politiki Ryazryadki (1962-1968)", A. Bogaturov (red.), *Sistemnaya İstoriya Mejdunarodnih Otnoşeniy*, Tom 2 Moskva, Kulturnaya Revolyutsiya, 2009, ss. 278-329.

Novakovskiy, Ruslan, "Kuzbass v Sovetsko-Kitayskom Ekonomiçeskom Sotrudniçestve Seredinı XX v.", *Izvestiya Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, No 4-4, 2008, ss. 140-144.

O Zayavlenii Kommunističeskoy Partii SŞA, Pekin, İzdatelstvo Literaturı na İnostrannih Yazıkah, 1963.

Popov, Igor, *Rossiya i Kitay: 300 Let na Grani Voynı*, Moskva, Astrel, 2004.

Ryabçenko, Nikolay, “Dogovor İstoriçeskogo Znaçeniya. K 60-Letiyyu Podpisaniya Sovetsko-Kitayskogo Dogovora o Drujbe, Soyuzu i Vzaimnoy Pomoşı”, *Rossiya i ATR*, No 2, 2010, pp. 126-133.

Sander, Oral, *XX., XXI., XXII. Kongreler ve Sovyet Dış Politikası*, Ankara, SBF Dış Münasebetler Enstitüsü, ?.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt 4, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988.

Vneoçerednoy XXI Syezd Kommunističeskoy Partii Sovetskogo Soyuzu, Stenografiçeskij Otçet, Tom 1, Moskva, Gosudarstvennaya İzdatelstvo Političeskoy Literaturı, 1959.

XX Syezd Kommunističeskoy Partii Sovetskogo Soyuzu, Stenografiçeskij Otçet, Tom 1, Moskva, Gosudarstvennoye İzdatelstvo Političeskoy Literaturı, 1956.

XXII Syezd Kommunističeskoy Partii Sovetskogo Soyuzu Stenografiçeskij Otçet, Tom 1, Moskva, Gosudarstvennaya İzdatelstvo Političeskoy Literaturı, 1962.

Zagoria, Donald, S., “Mao’s Role in the Sino-Soviet Conflict” *Pacific Affairs*, 47 (2), 1974, pp. 139-153.

Zedung, Mao, *Seçme Eserler*, Cilt 2, İstanbul, Aydınlık Yayınları, 1975.

Zedung, Mao, *Seçme Eserler*, Cilt 5, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1993.

Zedung, Mao, *Seçme Eserler*, Cilt 6, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2000.

Internet

“A Comment on the Statement of the CPUSA”,

<https://www.marxists.org/subject/china/documents/polemic/cpusa.htm> (11.11.2017).

“A Proposal Concerning the General Line of the International Communist Movement”, <http://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/cpc/proposal.htm> (15.11.2017).

“China’s Initiation of the Five Principles of Peaceful Co-Existence”, <http://in.china-embassy.org/eng/ssygd/fiveprinciple/t82102.htm> (12.11.2017).

“Comment on the Open Letter Of the Central Committee Of the CPSU by the Editorial Departments of Renmin Ribao and Hongqi”, <https://www.marxists.org/subject/china/documents/polemic/cpsu.htm> (11.11.2017).

“Declaration of Communist and Workers’ Parties of the Socialist Countries”, <http://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/other/1957declaration.htm> (15.11.2017).

“Letter of the Central Committee of the CPSU of November 29, 1963 to the Central Committee of the CPC”, <https://www.marxists.org/subject/china/documents/polemic/sevenlet.htm#15> (11.11.2017).

“Long Live Leninism!”, <https://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/cpc/leninism.htm> (12.11.2017).

“Open Letter of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union to All Party Organizations, to All Communists of the Soviet Union” <http://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/cpsu/openletter.htm#1> (15.11.2017).

“Otkritoye Pismo Tsentralnogo Komiteta Kommunističeskoy Partii Sovetskogo Soyuza”, <http://www.oldgazette.ru/pravda/14071963/text2.html> (18.11.2017).

“Predlojeniyе о Generalnoy Linii Mejdunarodnogo Kommunističeskogo Dvijeniya”, http://library.maoism.ru/Great_Polemic/letter_1963-06-14.html (18.11.2017).

“Pyat Predlojeniy о Razrešenii Raznoglasiy i Dostijeniі Spločennosti, Vıdvinutih v Otvete TsK KPK na İnformatsionnuyu Zapiski TsK KPSS”, http://library.maoism.ru/Great_Polemic/5_proposals_1960-09-10.html (20.11.2017).

“Reject the Revisionist Theses of the XX Congress of the Communist Party of the Soviet Union and the Anti-Marxist Stand of Khrushchev’s Group! Uphold Marxism-Leninism!”, <https://www.marxists.org/reference/archive/hoxha/works/nov1960.htm> (08.11.2017).

“Statement of 81 Communist and Workers Parties”, <https://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/other/1960statement.htm> (20.11.2017).

“The Letter of the Central Committee of the Communist Party of China to the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union March 9, 1963”, <https://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/cpc/09march1963.htm> (15.11.2017).

“The Letter of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union to the Central Committee of the Communist Party of China February 21, 1963”, <https://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/cpsu/21february1963.htm> (18.11.2017).

“The Letter of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union to the Central Committee of the Communist Party of China dated March 30, 1963”, <http://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/cpsu/30march1963.htm> (18.11.2017).

“The Surprise Assault on the CPC by the leadership of the CPSU” <https://www.marxists.org/subject/china/documents/polemic/cpsu.htm> (15.11.2017).

“Vıstupleniye na Moskovskom Soveşanii Predstaviteley Kommunistiçeskih i Raboçih Partiy”, <http://library.maoism.ru/speech-14-11-1957.htm> (15.11.2017).

“Zayavleniye Delegatsii Kommunistiçeskoy Partii Kitaya na Buharestskoy Vstreçe Bratskih Partiy” http://library.maoism.ru/Great_Polemic/Bukharest_1960-06-26.html (11.11.2017).